

**הצדקת המסורת לא לדלג פרשיות 'לא צנועות' בלימוד תנ"ך עם ילדים מתוך שיקולים
חינוכיים, מוסריים ומודרניים (חלק ג' בסידרה)**

במאמרים הקודמים,¹ ראינו שהשיבו חז"ל על השאלה העדינה של דילוג פרשיות "לא צנועות" בלימוד תנ"ך עם ילדים, בתוספתא מפורשת, והורו שאין לדלג כלל: "מעשה דוד ובת שבע² לא נקרא ולא מיתרגם [=בבית הכנסת]³ והסופר [=מלמד תינוקות] מלמד כדרכו".⁴ לעומת זאת, גישתם החינוכית של ה"משכילים" להעדיף דילוג פרקים שלדעתם "לא מתאימים" כשלומדים תנ"ך עם ילדים, לרוב⁵ לא רק שלא התבססה על מקורות היהדות, אלא אדרבה, הושפעה במודע מהחינוך המערבי שהתבסס על הפדגוגיה הנוצרית, ואף ראו אידיאל בעצם השינוי מהמסורת.⁶ אותה גישה הנוצרית שחיקו, מבוססת על חוסר מחויבותם למקרא (וכל שכן למה שמכנים ה"ברית הישנה" הפרימיטיבית והזקוקה ל"עדכון", לדעתם), נטייתם להגשמה ולימודם מתנכיים מצויירים, סלידתם מהיצר המיני, חוסר עיסוקם במורכבות התנ"ך והחיים, והעדר המסורת והתורה שבעל פה.
במאמר זה, נדון בהצדקת וביסוס המסורת היהודית, דווקא מתוך שיקולי פדגוגיה חינוכיים, מוסריים ומודרניים.

גישת ה"משכילים" שהתנגדו לדילוג

על אף המגמה המרכזית של פדגוגים "משכילים" רבים "לטהר" את התנ"ך מפרשיות "מביכות" עבור הילדים, בהחלט הייתה גם גישה אחרת, אף בחוג שלהם. כך סבר אחד העם, ש"יסוד החינוך הלאומי יכול להיות רק התנ"ך כמו שהוא".⁷ אף "רב צעיר" (ר"ח טשרנוביץ)⁸ מבקר את ספורי המקרא של ביאליק וחבריו בכך שלמרות טענתם "שהם הם ספורי כתבי הקדש עצמם בצורתם ובלשונם ממש", עורך טשרנוביץ רשימה ערוכה של פסוקים שהם אינם מדויקים, ופסוקים שנשמטו לדעתו, ללא סיבה מוצדקת.⁹
מטבע הדברים, ברגע שמתחילים להשמיט, יהיו גם חילוקי דעות מה יוגדר כלא-מתאים.¹⁰ למשל, בתחום אחר, סובר א' מינקוביץ¹¹ שילד מתקשה להזדהות עם נושאים מחוץ להבנתו וניסיונו, כגון נבואה, עבודה זרה, וכדומה.¹² לעומתו, סימון ואחרים חולקים וסוברים שדווקא ילדים מתייחסים יותר בקלות ממבוגרים, לנושאים שאינם מכירים אך מדמים.¹³ בהתאם, בוודא קיימת חילוקי דעות גם לגבי דילוג בתחום המיני, וקיים חשש שאם נתחיל לצנזר, תמצאנה "הרבה תורות לישראל".¹⁴

¹ מאמר זה וגם שני קודמיו, א' שבט, "דילוג פרקים בלימוד התנ"ך והתלמוד עם ילדים מטעמי צניעות", אורשת ז (תשע"ד), עמ' 53-82, וא' שבט, "דילוג פרקים בלימוד התנ"ך והתלמוד עם ילדים מטעמי צניעות- חלק ב, אורשת ז (תשע"ה), עמ' 65-102, הם פרי של המחקר המקיף הראשון בנושא, שנעשה בתמיכת ועדת המחקר של מכללת אורות ישראל.

² תוספתא (מהדורת צוקרמנדל), ירושלים תשכ"ג, מגילה ג, יט, הגרסה, "ברכת כהנים ומעשה דוד ובת שבע [...]".

³ הגרסה בש"ס וילנה, בבלי, מגילה כה ע"ב, "לא נקראין ולא מתרגמין".

⁴ תוספתא, מגילה ג, יט. ראו רשימת הפוסקים שהביאו להלכה, בחלק א' (לעיל הערה 1), הערות 82-124.

⁵ למעט פרופ' ר"מ איש שלום, "הפרשיות שנקראין ולא מתרגמין", בית תלמוד ג, תרמ"ב, עמ' 143, והר"ח הירשנזון, ספר תורת החינוך הישראלי, סעאיני (רומניה) תרפ"ז, עמ' 94.

⁶ U. Ofek, "Childrens Literature", Encyclopedia Judaica, (Eds. M. Berenbaum and F. Skolnik), vol. 4, Jerusalem 2007, p. 618.

⁷ מובא אצל א' מינקוביץ, "בעיות פסיכולוגיות בהוראת התנ"ך", החינוך לט (תשכ"ז), עמ' 314.

⁸ ר' חיים טשרנוביץ ("רב צעיר", תר"מ-תש"ט), רב, מחנך וסופר, למד אצל הרב יצחק אלחנן ספקטור, וכיהן כרב וראש ישיבה באודסה. היגר לאמריקה בשנת תרפ"ג, ומאז לימד כפרופסור בסמינר ב"בית המדרש לרבנים באמריקה" (Jewish Theological Seminary), שבזמנו היה מוסד כמעט אורתודוקסי. ראו ח"א אפליק, "דרכם של רד"צ הופמן ורב צעיר בפסקי ההלכה", בצרון י (תשל"א).

⁹ ר"ח טשרנוביץ (רב צעיר), "על קיצורי המקרא", בצרון ח (תשרי תש"ז) עמ' 35-38.

¹⁰ רובם דברו באופן כללי ללא פירוט, חוץ מאשר ש"ל גורדון, "לשאלת לימוד התנ"ך בבית הספר", שבילי החינוך, שנה א, שבט- אדר תרפ"ו, עמ' 36-37, בהערת כוכבית.

¹¹ פרופסור לחינוך ופסיכולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים, כיהן בראש הוועדה לחינוך לערכים במשרד החינוך.

¹² מינקוביץ (לעיל הערה 7), עמ' 323.

¹³ ראו בהמשך הערה 25.

¹⁴ על פי רש"י, סוכה מד ע"א.

"רב צעיר" הדגים שאף ביאליק בעצמו התחרט ובמהדורות האחרונות החזיר דברים שמלכתחילה השמיט.¹⁵ הוא מאשים,

נגשים לזה בקלות ראש, במספריים שבידם, וגוזזים על ימין ועל שמאל מחסרון ידיעה והבנה וחוטאים ללשון התנ"ך המדויק והמצורף ולפעמים נוגעים באבר שהנשמה תלויה בו ומהפכים דברי א-להים חיים. על אלה אני בוכיה ועל זה דוח לבנו, על שועלים שהלכו בו, הרומסים ברגל גאווה את קדשי האומה וטורפים ואין מציל... הגיעה השעה לאמר למלאכי המשחית- הרף!¹⁶

לעומת טענת ביאליק¹⁷ שגם חז"ל אמרו על חלק מהפרשיות ש"נקראים ואינם מתרגמין", משיב רב צעיר, בדומה למה שהוכחנו במאמר הראשון,¹⁸ שזה מדובר על קריאת התורה בציבור, אך "אבות אבותינו למדו את כל התנ"ך בלי דילוגים ואעפ"כ לא יצאו חלילה מזה לתרבות רעה, ונפשם לא היתה סולדת מסיפורים ידועים ומבטויים ידועים שבתנ"ך, שאינם 'מוסריים' כביכול".¹⁹ גם ר' אשר וייזר²⁰ דגל בלימוד ללא דילוגים, והתנגד למה שמכנה "שיטת הפיצולים והליקוטים".²¹

ראוי לציין, שאף חלק מהפדגוגים המשכילים שהזכרנו במאמר הקודם,²² התנגדו עקרונית ל"צנזורה" ולמעשה צידדו רק בסינון חלקי בלימוד תנ"ך עם ילדים,²³ אך ניתן להרחיב את חלק מסברותיהם כדי להצדיק את הלימוד ללא דילוג כלל. קל וחומר בחינוך הדתי של עם ישראל, כמקבלי התנ"ך וכדמות המרכזית בו, לא יתכן שנשנה או "נטהר" או נצנזר את הטקסט בהתאם לנוהג ואטיקט תקופתי. זה מתאים לאומה שמציאותה תקופתית וזמנית, ולא לעם הנצח.

"תורת החיים" מתייחסת לכל כוחות החיים

שוב גם להבהיר שלא כל ה"משכילים" היו בעד דילוגים בלימוד תנ"ך עם ילדים,²⁴ וחלק אף הדגישו בהקשר זה את הנצחיות והעל-זמניות של התנ"ך. הקו המנחה המרכזי של האסכולה הזאת, שהיא קרובה יותר לדרך המסורת, היא שהתורה היא תורת חיים ומלמדת אותנו כבר בגיל צעיר, עם איזה כוחות נצטרך להתמודד במשך החיים.

הטיב לבטא זאת המנהל א' סימון²⁵ שצריכים לבקש להקנות לילד דרך התנ"ך את "הזיקה למוחלט, שתשתמש לו מצפן בצאתו לעולמנו המסובך והמסוכסך".²⁶ "יאבק המורה... עד שנתיב אל-מות יהפוך בו לאורח חיים, כי רק... (אם יש) את נפשו בכף הקלע- יש סיכוי להתקרב ואולי אף להפגש עם אותו נצחי שבחולף, עם המוחלט אשר ביחסי, הטמונים בכתבי הקודש...".²⁷

אף ד"ר מ' סגל,²⁸ שהיה מבין הדוגלים בדילוג לילדים, מודה, סיפורי המקרא מתאים בעוז את קשת חיי האדם במלוא רוחבה ובכול גוניה. ואין בהם אלא האדם, בכול אנפין שלו: נהנה וסובל, אוהב ושונא, עמל ולוחם, נופל וקם, בתוכו ובברו, בחולין ובהתעלות, ביחידות ובצותא... כוחות על-אנושיים ועל-טבעיים- השכיחים כל כך בפולקלור של עמים רבים- אינם נמצא כאן. רק האדם עצמו מופיע לעתים בשיאי יכולת מופרזים- יכולת גופנית או מאגית (שמשון, משה).²⁹

¹⁵ רב צעיר (לעיל הערה 9), עמ' 127-130.

¹⁶ שם, עמ' 130.

¹⁷ ח"ינ ביאליק, הקדמה, ספורי המקרא לילדים א, תל אביב תרצ"ו, עמ' 11, ומצאנו טענה דומה אצל גורדון, (לעיל הערה 10), עמ' 36; צ' שרפשטיין, דרכי לימוד התנ"ך, ישראל תשכ"ו, עמ' 31; ש"ד גויטיין, הוראת התנ"ך בבית הספר העממי והתיכוני, ירושלים תשי"ב, עמ' 178.

¹⁸ חלק א (לעיל הערה 1), הערה 105 ואילך.

¹⁹ רב צעיר (לעיל הערה 9), עמ' 35.

²⁰ אשר אנשיל וייזר (תרס"ד-תשמ"ב), פרשן וחוקר מקרא, בשנת תשל"ז זכה בפרס הרב קוק לספרות מחקר וספרי עזר תורניים. מלבד פירושו על כל התנ"ך, תנ"ך: מפורש פירוש חדש עם מבואות (17 כרכים), ירושלים - תל אביב תשמ"א, הוא ההדיר את פירוש ר"א אבן עזרא על התורה עבור מוסד הרב קוק.

²¹ אשר וייזר, להוראת התנ"ך בבית הספר התיכון, החינוך (סיון תשי"ג), עמ' 257-259.

²² חלק ב (לעיל הערה 1), פרק "תפישת המשכילים הכופרים בקדושת התנ"ך".

²³ למשל ש"ד גויטיין (לעיל הערה 17), עמ' 178.

²⁴ ראו דברי רד"ר חיים טשרנוביץ ("רב צעיר") (לעיל הערה 9).

²⁵ אריה סימון (תרע"ג-תשס"ב), מחנך, מנהלו האגדי של כפר הנוער בן שמן, כיהן גם כמפקח מחוז הדרום במשרד החינוך, יוזם תכנית המורות חיילות, וחתן פרס ישראל לחינוך, "הערות לערך התנ"ך בחינוכנו", אורים אייר-תמוז תשי"ב, עמ' 275-280.

²⁶ סימון, שם, עמ' 276, ומובא אצל צ' אדר, הערכים החינוכיים של התנ"ך, תל אביב תשי"ח, עמ' 370.

²⁷ שם, עמ' 279.

²⁸ ד"ר מרדכי סגל (תרס"ד-תשנ"א), מייסד סמינר הקיבוצים ומהאבות המייסדים של החינוך הקיבוצי בישראל.

²⁹ מ' סגל, סיפורים מן המקרא, תל אביב תת"ד, עמ' 34, מובא אצל אדר, עמ' 370.

מקצין פרופ' ש"ד גויטיין³⁰ אף יותר, "התנ"ך אינו מספר לנו על האלהים אלא על האדם. אינו ספר תיאולוגי, דעת האלהים שבו איננה הידיעה על מהותו של האלהים אלא הידיעה מה לעשות בהתאם לרצון האלהים. ... לא מסופר על העליונים, על המלאכים, אלא על עם ישראל...".³¹

למרות הסתייגותנו מניסיונם של סגל וגויטיין חלילה, להקטין את הצד הא-לוהי שבתנ"ך או "להזיזו הצידה", אין למעט את האמת שבדבריהם, שהקב"ה הוא מושלם ואיננו "זקוק" לתנ"ך, אך אנו בוודאי צריכים אותו. לעומת דתות אחרות, מרכז התנ"ך היא טובת העם והאדם וחינוכם, על ידי הכרת החיים על הצד הטוב ביותר.³² אפילו המצוות מכונות על ידי הנביא, הרמב"ם והמקובלים: "עצות טובות".³³

בכך מזהה פרופ' צ' אדר³⁴ את גדלות התנ"ך,³⁵ "בתוך המהלך התמים של הסיפור מובלעים ומדממים גם ערכי חיים שלקראתם הוא מחנך. הסיפור התמים תוקע ערכים אלה ברמו... בדרך אגב, כמעט ללא הכרה, ודוקא משום כך כוחו החינוכי גדול".³⁶

אף ד"ר י' עזריהו³⁷ מגדיר את מטרת לימוד התנ"ך כדבר מעשי המביא "לדרגת כוח פונקציונאלי, לגורם חינוכי, אשר תפקידו לעצב את דמותם הרוחנית של החניכים, לנטוע בלבם את מוסר היהדות, את השאיפה לצדק חברתי, את אהבת העם ואת ההערצה לאידיאליו ולגבוריו, ולעורר בהם התפעלות רליגיוזית ועריגה אל על, אל הטוב ואל הקדושה העליונה".³⁸

בנימה זאת מונה ר' פנחס שיפמן³⁹ בין ערכי לימוד התנ"ך, "בחלקים ידועים מעשיר התנ"ך את הילד בדעת החיים, בחכמת הנסיון העממית... מטעימו מן הצער העולמי, מעמידו על גורל חיי האדם...".⁴⁰ כך מטעים גם גויטיין, שמטרת התנ"ך היא "הכרת החיים ובעיות האדם",⁴¹ ובמקום אחר, "למוד התנ"ך הוא הכנת נפש הילד לקראת החיים".⁴²

בהתאם מובן שאם התנ"ך הוא ספר חי, נצחי ומעשי, ברור שצריך להתייחס ולהדריך גם לגבי נושא הדחף בין המינים, שהיא אחת מכוחות החיים החזקות במיוחד.⁴³ התנ"ך מדרך אותנו לשימוש בדחף-העל הזה כמצוה הראשונה מיד אחרי בריאת העולם, שגם עלינו ליצור עולמות ("פרו ורבו"⁴⁴), לחזק את הזוגיות לבניית משפחות ("ודבק באשתו והיו לבשר אחד"⁴⁵), במקום להרוס משפחות (על ידי ניאוף) ולהרוס את החיים (כפי שקרה לשמשון ולשלמה).⁴⁶

ד' מייס מציין שעולה בבירור מהתנ"ך המגמה של נאמנות של איש לאשה אחת,⁴⁷ הן בעיקרון וגם בפועל, וכאשר בדיעבד נשאו נשים נוספות, הן נקראות בצדק "צרות", מסיבות מובנות.⁴⁸ זאת הייתה תפישה חדשנית ש"קדם את זמנו".⁴⁹

³⁰ פרופ' שלמה דב גויטיין (תר"ס-תשמ"ה), היסטוריון ומחנך, ומגדולי החוקרים של הגניזה הקהירית.

³¹ ש"ד גויטיין, "היסוד הדתי בהוראת התנ"ך", דין וחשבון על הסמינריון לחנוך דתי, ירושלים תש"ג, עמ' 48.

³² שם, הכרה עצמית של "אישיות בעלת סתירות ובעלת סתרים".

³³ ישעיהו, כה, א; רמב"ם, משנה תורה, הלכות תמורה ד, יג; זוהר, ירושלים תשל"ה, פרשת יתרו דף פב ע"ב, ראו הראי"ה קוק, עין איה שבת א, ירושלים תשנ"ד, ב, טו.

³⁴ פרופ' צבי אדר, פילוסוף ומחנך, הדגיש את הגישה ההומניסטית בלימוד התנ"ך, לימד בבית הספר לחינוך באוניברסיטה העברית בירושלים. הוא היה ראש בית הספר לחינוך ודיקן הפקולטה למדעי הרוח. תחומי עיסוקו העיקריים היו תאוריות חינוכיות וחקר המקרא.

³⁵ השוו מה שהבאנו מבייסוינגר וניומן, חלק ב (לעיל הערה 1), הערה 56 ואילך, שחילונים רבים מקשים על ערכו של התנ"ך מבחינה ספרותית ואף מוסרית, שמבחינה ספרותית "יש יותר טוב".

³⁶ אדר (לעיל הערה 26), עמ' 53.

³⁷ יוסף עזריהו (אוזרקובסקי, תרל"ד-תש"ה), מחנך ופעיל ציוני, ממייסדי תל אביב, מפקח וראש הועדה שחיברה את התכנית האב-חינוכית המקורית לבתי ספר ממלכתיים בארץ, שהיה בשימוש עד תשי"ד.

³⁸ י' עזריהו, כתבים א, "הוראת התנ"ך", תל אביב תש"ו, עמ' 10.

³⁹ פנחס שיפמן (בן-סירה, תרל"ד-תש"ה), מחנך והוגה דעות ציוני, היה בצוות של ישיבת לידא עם הר"י ריינס, ולאחר מכן בתחמוני וסמינר מזרחי, ומחבר המקראה הפופולארית, "ביכורים".

⁴⁰ פ' שיפמן, "לשאלת לימוד התנ"ך בבית הספר העממי", תרבות וחינוך תל אביב תרצ"ד, עמ' 77-78, מובא אצל אדר (לעיל הערה 26), עמ' 380.

⁴¹ מובא אצל מינקוביץ (לעיל הערה 7), עמ' 313.

⁴² שם.

⁴³ הרחבתי על כך במאמרי "יבול החקלאות - מידות טובות: בעקבות ר' אלעזר בן פדת, וכתיקון לחטא אדם וחווה", באר מים חיים - בארות בנגב, תשע"ו, הוצאת הקיבוץ הדתי, עמ' 90-113, והשוו להרחבה אף מוגזמת אצל Rabbi S. Boteach, *Kosher Sex: A Recipe for Passion and Intimacy*, New York 1998.

⁴⁴ בראשית א, כח.

⁴⁵ שם, ב, כד.

⁴⁶ ראו היטב בהמשך בהערה 52.

⁴⁷ ד' מייס, מובא אצל J. Newman, *Biblical Religion and Family Values: A Problem in Philosophy of Culture*, London 2001, עמ' 50-51. אמנם ניומן, שם, מקשה בציניות, כיצד רואים ממעשה אדם וחווה את הצורך במשפחה? אך בעצמו משיב בהמשך מבראשית ב, כד, "על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד".

⁴⁸ שמואל א, א, ו, "וכעסתה צרתה גם כעס".

⁴⁹ ניומן (לעיל הערה 47), עמ' 65.

חינוך לצניעות דווקא לפני שנכנס הדחף המבלבל

מצד הסברא, ניתן אף להציע שיש יתרון (!) בחשיפת הסוגיות הללו בפני הילדים דווקא בגיל צעיר, בהיותם תמימים ואובייקטיביים, לפני שנכנסים היצרים המבלבלים. עדיף שהתשובות האובייקטיביות כבר יהיו מוכנות ועומדות לרשותם מראש, עוד לפני שיתעוררו היצרים במלוא כוחם ומבוכתם. יתכן שלו היה לשמשון הגיבור אפשרות ללמוד ואף "לשחק" בצעירותו על מעשה שמשון (כפי שמצאנו בחז"ל שהילדים צחקו על לוט),⁵⁰ היה מתנהג אחרת בבגרותו.⁵¹ כך הדגיש ר' יהודה החסיד, שהדברים הללו במפורש נכתבו בתנ"ך כדי להודיע (!), כנראה לילדים, שטרם מודעים לכך.

שמשון גבור שבגבורים, ודוד חסיד שבחסידים, ושלמה חכם שבחכמים, ונכשל שמשון ע"י אשה, ונכשל דוד ע"י יפת תואר ואשת אוריה, לכך נכתב ענין שמשון ודוד ושלמה שנכשלו, כדי להודיע תוקף אהבת נשים שיותר מדאי הוא, והגדיל יצה"ר על הטובים.⁵² כך כותב מרן הראי"ה קוק על תמימות שלב הילדות לפני כניסת היצרים, "ומתוך הגרעון של הנטיות הפחותות, התאווה והכבוד והדמיון הכוזב... יבא להכיר כי יסוד החיים אינו נעוץ בהם".⁵³ כמו כן, מוזכר במשנה שיש יתרון ללמוד עם ילדים בצעירותם, כיתרון הכתיבה על נייר חלק ולא מחוק.⁵⁴ אמנם רוב הפרשנים מסבירים שמדובר ביתרון הזיכרון,⁵⁵ אך ההשוואה עם דברי אותו מחבר במקום אחר, מעלה שמדובר ברושם החקוק על אישיותו שלא יעזבו, "הלמד תורה בנעורו למה הוא דומה? לסיד שהוא טוח על גבי אבנים, אפילו כל הגשמים יורדין אין מזיקין אותו".⁵⁶

בדומה לכך, כותב הרי"ד סולובייצ'יק, שמושגי התורה וערכיה צריכים להיות חקוקים במודעות כבר בגיל צעיר, בעזרת הלימוד הנכון בסוגיות הללו. למשל, בלימוד המשנה הידועה בתחילת הש"ס, שחתן טרוד ב"מצוה" ופוטרים כל החתנים מקריאת שמע, מתחדדת התפישה הערכית שמעשה הביאה נחשב כ"עוסק במצוה", ונושא קדוש.⁵⁷

הכוונת העברית והתנ"ך עצמו: דווקא להתייחס אך מתוך ערפול

הדרך החינוכית העולה מהתנ"ך ומלשון הקודש, היא שילדים חשים מגיל צעיר שלאברים ולפעולות הצנועים ישנן מילים אך הן מעורפלות ומושאלות ממושגים סתמיים, למשל: צוואה מלשון יציאה, ביאה, זרע, אבר וכדומה.⁵⁸ כן בהסברת התנ"ך, מקשה התלמוד, למה הכוונה במצוות לא לשאת "פצוע דכא וכרות שפכה",⁵⁹ ואיך יודעים באיזה אבר מדובר- שמא מדובר באף או בשפתיים?⁶⁰ כך גם לגבי ברית המילה⁶¹ או חובת "עונתה" כלפי אשתו,⁶² לא ברור מהתורה על

⁵⁰ מדרש תנחומא, ד"צ ורשא תרל"ה, פרשת וירא סימן יב, "בנוהג שבעולם אדם מוסר עצמו ליהרג על בנותיו ועל אשתו והורג או נהרג, וזה (=לוט) מוסר בנותיו להתעולל בהם. אמר לו הקב"ה: חייך, לעצמך את(ה) משמרן ולבסוף תינקות של בית רבן משחקין וקורין: "ותהרין שתי בנות לוט מאביהן".

⁵¹ בדומה לכך, ראו דברי רמ"מ שניאורסון (האדמו"ר השלישי של חב"ד, בעל הצמח-צדק), אגרות קודש א, ברוקלין תש"מ, סי' יב, עמי שמג, מאדר-ראשון תר"ח. מטעם זה הציעו Y. Dubow; A. Wolosky-Wruble (contributing editor), Life Values and Intimacy Education: Health Education for the Jewish School החינוך לצניעות בכיתה ג', להרגיל למושגים ולאוצר מילים בצורתם הנקייה לפני כניסת היצרים. בדומה לכך, ידדי ר"א רקפת מספר על סירובו של הר"מ פיינשטיין לפניית הרמ"מ בבית ספר יסודי, מתיבתא תפארת ירושלים, לעבור מלימוד מסכת קלאסית כמו בבא מציעא ללמוד משהו יותר "מעשי" עם התלמידים הצעירים. הוא נימק שבשנה הראשונה של לימוד גמרא, סך הכל ילמדו כמה דפים בודדים, ודוקא משום כך, חשוב שיחזרו אלפי פעמים ובכל יום במשך שנה בגיל צעיר לפני שייכנס יצר הממון, שאסור לנגוע במה שאינו שלך.

⁵² ר"י החסיד, ספר חסידים, ירושלים תשי"ז, סימן תריט.

⁵³ עין איה (לעיל הערה 33), ב, צב.

⁵⁴ משנה, אבות ד, כה. כך כתב גם לנדרי מבחינה פסיכולוגית לגבי חינוך בתחום האינטימי. D. J. Landry, S. Singh, and J.E. Darroch, "Sexuality Education in Fifth and Sixth Grades in U.S. Public Schools", Family Planning Perspectives 32 (2000), 212-219.

⁵⁵ פירושי הרמב"ם, ר"ע מברטנורא, תוספות יום טוב, משניות ע"ג פירושים, ירושלים חת"ד, ועוד.

⁵⁶ אבות דרבי נתן (נוסח ב), לה. אמנם בעל המשנה הוא אלישע בן אבויה שפרש מבית המדרש לטובת חכמה יוונית, דבר שלכאורה סותר את דבריו באירוניה, אך יתכן שדווקא הקפידו להזכיר את שמו של "אחר" על המשנה, ללמד שאפילו אצלו, נשאר משהו מגרסא דינקותא, בדומה ליש"ו, ראו בבלי, גיטין נז ע"א.

⁵⁷ הרי"ד סולובייצ'יק, בסוד היחיד והיחד, ירושלים תשל"ו, עמי 75-77, על פי בבלי, ברכות יא ע"א, ורש"י שם, "הכונס את הבתולה פטור- שטרוד במחשבת בעילת מצוה".

⁵⁸ ראו רמב"ם, מורה נבוכים (תרגום: ר"י קאפח), ירושלים תשל"ז, חלק ג, פרק ח, שמשבח את העברית כלשון נקיה, הרחבתה על כך בספרי "להרים את הדגל- על דגל ישראל והדיבור בעברית במקורות היהדות, ירושלים תשע"ד, פרק יג.

⁵⁹ דברים כג, ב.

⁶⁰ בבלי, יבמות עה ע"ב.

⁶¹ בבלי, שבת קח ע"א, "מניין למילה שבאותו מקום? אמר כאן 'ערלתו' ונאמר להלן 'ערלתו'. מה להלן דבר שעושה פרי אף כאן דבר שעושה פרי, דברי רבי יאשיה. רבי נתן אומר אינו צריך, הרי הוא אומר 'וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו', מקום שניכר בין זכרות לנקבות".

מה מדובר, ללא התורה שבעל פה. כלומר, דרך התורה היא דווקא להתייחס רבות לנושאים האינטימיים אך דווקא לערפל, כדי לחנך את הילדים לפי גילם וגם לשדר כבר בגיל צעיר, שהנושאים הללו הולכים להיות טעונים ומיוחדים. לעומת אריסטו והנצרות המביטים על התאווה לנשים, אפילו במסגרת של הנישואין, בשלילה ובדיעבד, או רואות אותה כאמצעי להולדה בלבד,⁶³ החובה מדאורייתא של הבעל לספק את צרכיה האינטימיים של אשתו, שאף נידונה בפרטי פרטים בפוסקים,⁶⁴ מחדדת את החשיבות והחיוביות של הקשר האינטימי, גם לאחר שהאשה כבר עברה את גיל הילודה.⁶⁵ אם 70% מהאינטרנט עוסק היום בדחף מסוים,⁶⁶ סימן שלא מדובר חלילה, ב"טעות הגדולה ביותר" בבריאה, אלא בכוח אדיר שאמור להיות חיובי במיוחד. "והנה טוב מאד", הוא היצר הרע".⁶⁷

חינוך בדוגמאות חיוביות ושליליות

איננו רוצים להסתעף לדיון מסביב לעיסוק בחטאי אבותינו בתנ"ך, אך אי אפשר להכחיש שהתנ"ך עוסק גם בעבירות, וביניהם, בתחום העריות. אכן שונה שיטת החינוך הקלאסית מהמודרנית, שהראשונה התבססה לא רק על דוגמאות של התנהגות חיובית, אלא כפי שהדגישו גם חז"ל, אף על דוגמאות שליליות.⁶⁸ למשל, "לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו - נתקנאו בו אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים".⁶⁹ פרופ' צ' אדר סובר שדילוג פרשיות התאוות בתנ"ך, יפסיד לקחים חשובים. אם "המספר לא העלה כלל על דעתו להשמיט את מעשה בת שבע,"⁷⁰ אז כנראה זה חשוב, וקל וחומר למי שמאמין בנבואה וקדושת התנ"ך.

נראה שכל אותן התלקחויות היצרים... ניתנות על יד התנ"ך עצמו בשלילה. הוא רואה בהן דוגמאות גרועות של אהבה, אם גם טבעיות מאד... תאוות של אשת פוטיפר באה להראות את התגברות יוסף "הצדיק" על היצר מתוך נאמנות ויושר. דוד... כתוצאה מתאוות לבת שבע (ו)משלח... את אוריה בעלה למוות, ורק תוכחתו הקשה של נתן שוברת את רוחו ומחזירה אותו לנורמה של שיקול מוסרי... התנ"ך אינו מתאר בפרוטרוט התלקחויות יצרים אלה; הוא מתארן כמות שהן, כבאות בבת אחת ובסערה. הוא מדגיש, כמו במקרה דוד, שהן מסלקות את ההויה האנושית, ומאשימן בכך. נגדן הוא יודע להעמיד דוגמאות חיוביות של אהבה עדינה. תחלה אהבת יעקב לרחל... "ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה",⁷¹ אך כלום רגש הנמסר בשש מלים הנהו פחות עמוק ועדין... [!?!]... אולי משום שתאורים ארוכים של אהבה זרים לרוחו, ונראים בעיניו כפגם בטעם הטוב. האהבה נשזרת לתוך מהלך החיים ואין היא כל החיים... דווקא יש כאן תמרורי אזהרה חזקים יותר ממילים ש"אין אפוטרופוס לעריות",⁷² ולאזהרה מ"אהבה התלויה בדבר בטל".⁷³

מצאנו לפעמים בתנ"ך גם מתח רב בין אבות ובנים: נח-חס, יעקב-ראובן, דוד-אבשלום, ועוד.⁷⁴ אף כאן רואים שגישת התנ"ך הוא לספר, לזהות בעיות פוטנציאליות או ממשיות, ולהתייחס

⁶² שמות כא, י.

⁶³ הרמב"ן, "אגרת הקודש", כתבי הרמב"ן (ערך: רח"ד שעוועל), ירושלים תשכ"ד, עמ' שכג, תוקף את הרמב"ם, מורה נבוכים (לעיל הערה 58), חלק ב, לג, בכך שהושפע על ידי הפילוסופים היוונים בנושא. הרחבנו על בתפשה הנוצרית בחלק ב (לעיל הערה 1), הערות 60-65.

⁶⁴ למשל, ר"י קארו, שלחן ערוך, אבן העזר סימן עו, חיוב התדירות של כל גבר לקיים יחסים עם אשתו, לפי קושי מקצועו והימצאותו בבית, לפני יציאתו ובחזרתו מהדרך ועוד.

⁶⁵ הרמב"ם אינו מתייחס למצוה זאת במורה נבוכים, ולשיטתו (לעיל הערה 63) יתכן שיסביר גם כאן שמדובר "בדיעבד", שחיבים להתייחס לחולשה הזאת אצל נשים ש"דעתן קלות", אך גישתו האריסטוטלית בנושא בוודאי איננה הזרם המרכזי בין רבותינו, ונדחה על ידם בחריפות, וכל שכן על פי הקבלה.

⁶⁶ בוטח (לעיל הערה 43).

⁶⁷ בראשית רבה, ד"צ וילנה תרל"ח, ט, ז.

⁶⁸ R. Bottigheimer, *The Bible for Children: From the Age of Gutenberg to the Present*, New Haven 1996, עמ' 218.

⁶⁹ בבלי, שבת י ע"ב. הרחבתי על כך בדוגמאות רבות במאמרי, א' שבט, "הזכאים במקרא וחיבים בחז"ל", טללי אורות יב (תשס"ו), עמ' 13-99, שחז"ל המשיכו בכיוון שהטווה התנ"ך, ובמדרשים אף העמיסו עבירות רבות על אבותינו במגמות חינוכיות. לעומת הרמב"ן, הרשב"ם ואחרים (ראו בהמשך הערה 75 ואילך) שגם עושים כן, פורסמה לאחרונה בשם הר"מ פיינשטיין, מסורת משה (ערך: ר"מ טנדלר), ירושלים תשע"ג, עמ' תקו, שלדעתו אסור אף לראשונים להזכיר חטאי האבות שאינם מוזכרים בחז"ל.

⁷⁰ צ' אדר (לעיל הערה 26), עמ' 77.

⁷¹ בראשית כט, כ.

⁷² בבלי, כתובות יג ע"ב.

⁷³ אדר (לעיל הערה 26), עמ' 63-64, על פי משנה, אבות ה, טז. ראו שם בפירוש המשניות של הרמב"ם (תרגם: ר"י קאפח), ירושלים תשכ"ה.

⁷⁴ ניומן (לעיל הערה 47), עמ' 47.

אליהם בישרות מתקנת. כך מדגיש גם רש"ר הירש בשם הרמב"ן,⁷⁵ בכתבו על הכשלת פרעה בעניין שרה, שגם אבותינו חטאו, אך מלמדים אותנו כיצד להגיב ולתקן.⁷⁶ מציינת ר' בוטיגהיימר⁷⁷ (התרגום שלי, א.ש.), "שהמעבר הרדיקלי בשיטות פדגוגיות בתקופה המודרנית המוקדמת, לעבור מדוגמאות שליליות לטובת דוגמאות מהתנהגות חיובית, השפיעה רבות על התוכן והסגנון של תנכ"י הילדים" של הנוצרים, כולל השמטת הפרשיות הלא-צנועות.⁷⁸ כלומר, יש בצנזור המעשים ה"בעייתיים" בתנ"ך במפורש שינוי שיטה חינוכית משיטת התנ"ך והקדמונים, ועברנו זה צריך להדליק נורות אזהרה.

אינני מתכוון לומר שכדאי לחזור לסיפורי הילדים המקוריים של האחים גרים, שבמקורם היו אכזריים ומפחידים (כמו כיפה אדומה, עמי ותמי, שלגיה ועוד), ורק "צופו בשוקולד" של תמימות על ידי העולם המערבי המודרני.⁷⁹ אך החינוך המעודכן, הבוגר יותר והנאיבי פחות, גילה שלא טוב לילד שבסוף תמיד יוצא טוב ("happy end"), כי זה לא ככה בחיים.⁸⁰ אולי לא מתאים לספר סיפורים כאלה לפני השינה, שמא יגרמו חלומות בלהות וסיוטים, אך בחינוך היום כן מודגש, כמו בתנ"ך, הצורך "לחספס" ולחסן את הילד במקצת, להזהירו מאנשים או מצבים מסוכנים, "ומכל מיני פורעניות המתרגשות ובאות לעולם".

ילדים הם ממילא תמימים, אז אולי מה שדרוש כדי לקרבם ל"דרך האמצעית"⁸¹ הוא גם זיהוי נורות אזהרה, גם מיצר העריות של מבוגרים או מתבגרים שעלולים להיות בסביבתם. שדוקא ילמדו מעשי אמנון ותמר, ודוד ובת שבע, וידעו ש"אין אפורופוס לעריות".⁸² לצערנו, הפרשיות שנחשפו בתקופה האחרונה בתקיפה מינית בתוך המשפחה ובעולם הישיבות בכל המגזרים, בניו יורק, לונדון, בולטימור, ואף בירושלים, העלו את המודעות בנושא, וכנראה, טוב שכך.

אכן כדי להכין את הילד לחיים, צריכים לא רק דוגמאות אידיאליות, אלא גם דוגמאות מאתגרות, כולל דוגמאות של נפילה וקימה, וכן בתחום של יצר העריות.

ביטא זאת יפה אן רודג'ירס-מלניק לגבי תנכ"י הילדים הנוצרים (התרגום שלי), "[...] יחד עם צנזור התמונות המפריעות, חכמים מסוימים מתמיהים אם העורכים לא השמיטו גם חטא, משפט, תשובה, מחילה, וישועה".⁸³

כמובן, אין צורך להגזים גם לכיוון השני, להפחיד ילדים מסדיסטים וסוטים מעבר ל"מייעוט מצוי" או אפילו פחות, אך כנראה, כבכל נושא, הדרך האמצעית היא הטובה ביותר,⁸⁴ ואכן כך ראינו שנעשה בתנ"ך, אך בתנאי שלא מדלגים.

יצוין שבולט השינוי החינוכי שבתנ"ך, הכולל גם דוגמאות שליליות, לעומת התמימות, השטחיות וההטפה המגמתית של רוב הספרות החרדית לילדים, שרבים הסתייגו ממנו⁸⁵ (כולל הילדים שלי). בתנ"ך החינוך מתייחס למורכבות החיים, לא בהטפה אלא במסקנות טבעיות של הילד הקורא.

חשיבות להבנת משל אהבת ד'

בנוסף, פנימיות התורה מסבירה את חשיבות ההיכרות עם הדחף לעריות, כדי להבין ולשאוף לאותו דחף בדבקות בה.⁸⁶ כשר' עקיבא מדגיש שלעומת כל שאר כתבי הקודש, שיר השירים הוא

⁷⁵ רמב"ן, פירוש על התורה (ערך: ר"ח שעוועל), ירושלים תשי"ט, בראשית יב, י.

⁷⁶ רש"ר הירש, פירוש על חמשה חומשי תורה, ירושלים תשמ"ט, שם, וכן כה, כז; א. א. ראו ע' פריש, "שיטתו של רש"ר הירש בסוגיית חטאי האבות על פי פירושו לספר בראשית", דרכים במקרא ובהוראתו (עורכים: ש. פורשטיין ומ. ארנד), רמת גן תשנ"ז, עמ' 181-197. השוו גישת ר"א קוטלר, משנת רבי אהרן ג, ירושלים תשנ"ו, עמ' קע.

⁷⁷ רות בוטיגהיימר, מרצה לספרות השוואתית באוניברסיטת סטוני ברוק בניו יורק. התייחסנו בהרחבה לדבריה בחלקים א' ו-ב' (לעיל הערה 1).

⁷⁸ בוטיגהיימר (לעיל הערה 68), עמ' 218.

⁷⁹ בין המפורסמים, סרטי וולט דיסני שיכתבו את סיפורי הילדים שיהיה תמיד סוף טוב, אך המגמה הייתה קיימת לפניהם, ראו בהערה הבאה, שבין השיקולים בעד השכתוב לסוף-טוב, הוא שזה מעודד ילדים; הן נבואות המגשימות את עצמן; שילדים שמחים אכן יהיו גם מבוגרים יותר שמחים וידידותיים; חלק מהאמת היא מפחידה וטראומטית לילדים.

⁸⁰ ראו <http://alturl.com/b9pub>. הרעיון הוא גם שהמוסר איננו שחור-לבן; הסיפורים יותר מעניינים כשהסיום איננו צפוי ופשוטני מדי; שמחה מלאכותית איננה אמיתית; שמחה היא יחסית, ולכן אם כל הסיפורים נגמרים טוב, זה לא באמת משמח.

⁸¹ רמב"ם, משנה תורה, הלכות דעות, א, ד.

⁸² לעיל הערה 72.

⁸³ A. Rodgers-Melnick, "The Bible for Children: Today It's a Kinder, Gentler Version", Seattle Post - Intelligencer, Dec. 2, 1997, pg. E.1.

⁸⁴ רמב"ם (לעיל הערה 81).

⁸⁵ על השוני בין הסגנון הישן והחדש בספרות החרדית לילדים, ראו "מה קוראים ילדים חרדים?";

<http://www.haaretz.co.il/gallery/kids/1.1901171>

⁸⁶ מפותח היטב עם ציון מקורות רבות אצל בוטח (לעיל הערה 43).

קודש קדשים,⁸⁷ מתחדד האידיאל שחשוב לדעת מה היא תאוה של "נכסוף נכספתי".⁸⁸ לא רק כתוב "צמאה לך נפשי", אלא חשוב להוסיף, "כמה לך בשרי".⁸⁹ אמנם חלק מהמסורת של הנושא הוא דווקא בהסתרתו ובהמתנה לו,⁹⁰ וכל שכן שאסור "לעורר את האהבה עד שתחפץ",⁹¹ אך אם לא יישמע ילד ישראל כלל על הקומה החשובה הזאת בעבודת ה' ובשלוש בית עד שהוא בן 18, בבוא העת הוא עלול להסתפק בחשיבותה. דווקא חשיפתו לדחף בפרשת דוד ובת שבע, או קריאת שיר השירים בבית הכנסת כל ליל שבת טרם הבנתו את אותו דחף, מוסיפה למסתוריות ולהילה הרצויה שמעל הנושא.

היום אי אפשר ולא רצוי להתחמק משאלות

בנוגע לטענה שהזכרנו של המסתייגים מלימוד ב"גובה העיניים", ובשם כך מדלגים על חלק מהפרשנים, אולי יש מקום להבחין בין דילוג פרשנים, שהוא יותר פשוט, לבין דילוג כל הפרשה, שהוא יותר בעייתי. הראייה קוק סובר, שבמיוחד בדורות האחרונים, חשוב לשאול ולהתמודד יחד עם נבוכי הדור, במקום שיתמודדו לבד בלעדנו.⁹² בעידן האינטרנט, הילדים "מבינים" בכל תחום, ובכלל, קשה להסתיר מידע. אמנם התייחס שם הרב קוק לשאלות בפילוסופיה ואמונה, ולא ברור אם היה סובר כן גם בנושאים שהצניעות יפה להם, ובמיוחד עם ילדים, אך הרב גם לא חזה את האינטרנט, ומתבקשת לגבה סברה דומה. בהקשר דומה הנוגע להלבנת חטאי התנ"ך, מתאונן ק' וייטמן, "מי יודע כמה אפיקורסים וליצנים הקימה לנו השתדלנות ההיא, בין חניכי החדר ההוא, לאחר שנתבגרו ו"נתפקחו" והתחילו מכירים ב"שטויות וההבלים" שהנחילו בימי ילדותם", כלשונו.⁹³ ר"א זן-בר, אף מדגיש שההבחנה בין מה שאינו מתורגם בצבור לבין מה שכן לומדים עם ילדים, היא שלעומת הקריאה בציבור בבית הכנסת, מסגרת הלימוד מאפשרת שאלות לוודא שהילד ילמד באופן "מבוקר ורציני",⁹⁴ דבר שחשוב שבעתים היום, שדרך האינטרנט ממילא בסוף "הכל יתגלה". אפילו בצבור החרדי, מצאנו שהר"א קוטלר, מאריך לבאר כיצד ללמד מעשה דוד ובת שבע ומעשה שמשון ודלילה לילדים, עם פירושי חז"ל,⁹⁵ אך לא עלה על דעתו להשיט או לדלג.

דור שעברית היא שפת-האם וציניות היא שפת הרחוב

בנוסף, לעומת דברי ביאליק גויטיין וחבריהם, מעיר ר"י מדין שאף אם המגמה של המשנה במגילה הייתה להסתיר מעמי הארץ (ולא מילדים!⁹⁶) את מעשה ראובן, הוא מחלק שכך אולי הייתה מגמה בימי המשנה שנשים ועמי הארץ לא הבינו עברית. בדורנו, "כל ניסיון להסתיר היום את האמת יבודד את בית המדרש ואת יושביו, ויצג אותם כחיים בדמיון, וכיראים להתמודד עם הבעיות הקשות שבאמונה".⁹⁷ בדומה לכך כותב הד"ר ר"ר פוזן, פתרון מסוג זה (של דילוג, א.ש.) שוב אינו רלוונטי בימינו: לא רק משום שכל נער מסוגל כיום לקרוא בעצמו את המקרא ולכן התחמקות מצד המורה מגרה בדווקא ל"הצצה" ולקריאה בלתי מבוקרת, אלא בעיקר מן הטעם הבא: ההתייחסות לתלמידינו כאל עמי הארץ, ככאלה שניתן להשתיק את סקרנותם וחקרנותם, גם מעליבה וגם אינה מציאותית.⁹⁸

⁸⁷ מדרש תנחומא (לעיל הערה 50), תצוה ה.

⁸⁸ ר"א אזקרי, "ידיד נפשי", על פי בראשית לא, ל.

⁸⁹ תהלים סג, ב. ראו הראייה קוק, אדר היקר, ירושלים תשמ"ב, עמ' ל-לא, על פי בבלי, סנהדרין עה ע"א, שיחד עם אבדת הנבואה ואהבת ה' המוחשית שבמקדש, ניטלה טעם הביאה.

⁹⁰ הדרכת ר' חסדא לבנותיו, בבלי, שבת קמ ע"ב, וכך מסבירים ענייני ההרחקה, נדה לא ע"ב, "כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה".

⁹¹ על פי שיר השירים ב, ז.

⁹² הראייה קוק, "הפתח", אדר היקר (לעיל הערה 89), עמ' קיט-קכא. הרב קוק בעצמו חיבר ספר לקראת מטרה זאת, לנבוכי הדור, ירושלים תשע"ד.

⁹³ ק' ווייטמאן, "הוראת החומש", שבילי החינוך, שנה א, שבט-אדר תרפ"ז, עמ' 35.

⁹⁴ ר"א זן-בר, "צנזורה בתורה?", חכמת יבנה (בטאון כרם ביבנה), פרשת וישלח (לא מצוין שנה),

<http://www.kby.org/english/torat-yavneh/view.asp?id=2929>.

⁹⁵ ר"א קוטלר (לעיל הערה 76), עמ' קע.

⁹⁶ לעיל הערה 3.

⁹⁷ ר"י מדין, דוד ובת-שבע: החטא, העונש והתיקון, אלון שבות תשס"ב, עמ' 19.

⁹⁸ ר"ר פוזן, "ארבע גישות בהתייחסות לחטאיהם של גדולי עולם", אתר דעת,

http://www.daat.ac.il/daat/ktav_et/maamar.asp?ktavet=2&id=1149. הערתו היא לגבי דילוג חטאי האבות, אך דבריו תקפים גם לנדון שלנו.

נדגים את הבעייתיות מפרשת ראובן, שאפילו מי שדילג את הפרשה בבראשית לה, יצטרך להתמודד כשילמד את "ברכת יעקב" לראובן בפרשת ויחי, "כי עלית משכבי אביך",⁹⁹ שם יותר קשה לדלג פסוק מסוים. נזכיר שברשימת רס"ג, נהגו לא לתרגם גם שם.¹⁰⁰

הבחנה בין כללים לבין פרטים - בין תנ"ך לבין תלמוד והלכה

ברם, אף לשיטה זאת, הדוגלת דווקא בלימוד כל התנ"ך ללא דילוג, נשארים "קוים אדומים" במידת הפירוט שנדון בכיתה עם ילדים צעירים. יתכן גם להבחין בין לימוד בסוגיות בתנ"ך, שם ניתן לעסוק בנושאים המיניים באופן כללי, לבין הסוגיות בתלמוד ובהלכה, שם הכניסה לפרטים מחויבת מעצם הנושא. שם, יתכן שלכל הדעות יש לדחות את העיסוק בנושאי הצניעות לגיל מבוגר יותר, כפי שראינו שכנראה, מיעטו קדמונו לשנן משניות מסכת נדה.¹⁰¹ יש לציין שבלימוד התלמוד וההלכה, בגלל הכמות האדירה של מסכתות והלכות, הלימוד בדילוג הוא נתון טבעי ולא יעורר סקרנות התלמידים לנושאים שדילגו עליהם. למשל, ראינו שאף הרחיק לכת האדמו"ר מחב"ד, הרמ"מ שניאורסון, להניע בחורים מהלימוד במסכת סוטה.¹⁰²

ברם, אף כאן לפעמים תתעורר הבעיה כאשר בתוך מסכת או פרק מסוים, יסתעף הדיון התלמודי, כדרכו בקודש, לנושא מיני. למשל, הסוגיה של "פתח פתוח מצאתי"¹⁰³ והמחלוקת בין רש"י לבין רבנו חננאל בנדון, הוא מרכזי ביותר וחוזר על עצמו פעמים רבות לאורך מסכת כתובות.¹⁰⁴ במקרה זה, נראה שאין ברירה אלא להתמודד עם שאלת הדילוג או העיסוק. יתכן שאף כאן, יש לקחת בחשבון שהתלמידים ממילא ייחשפו לסוגיה, ושעדיף העיסוק בה בצורה מפוקחת ובוגרת ועם הסברים והדרכה.

למשל, מסייג הר"ד ליאור שכאשר לומדים פרשת לוט עם ילדים קטנים, די לומר להם שהן חשבו להתחתן עם אביהם,¹⁰⁵ והילדים כבר יודעים שאם מתחתנים נולדים ילדים. ליותר מזה הילד לא זקוק ואין הוא מבקש לחקור ולדעת. כן ביחס ללימוד פרשת עריות, מספיק להסביר לילד שהתורה אסרה נישואי קרובים וקרובות ואין יותר לדבר בזה.¹⁰⁶

העיקרון ברור ומוסכם, אך ברגע ש"נתת דבריך לשיעורין",¹⁰⁷ יתכן חילוקי דעות על דוגמה זאת או אחרת. למשל, ר"ש אבינר מסכים שאמורים ללמוד את הכל, כולל הפרשיות העדינות, עד גיל עשר,

... בלי דילוגים ולהבין... בדרגה המתאימה לגילו. מה שברור הוא, שאין לשקר לילד, הן מפני שאסור לשקר, הן מפני שכאשר יגלה את השקר הוא יאבד את האמון. לא חייבים להסביר לו כל דבר, אך אין לשקר.¹⁰⁸ הצורך לדעת הוא על פי רוב המודד ליכולת... עד שדעתו מתיישבת. כאשר הדברים מוסברים במסגרת של דברים אחרים, הם אינם פוצעים את הילד, אלא מצטרפים לכל לימוד התורה שלו... אין לחכות שהילד ילמד את הדברים ממקורות זרים ובלתי-טהורים, אלא יש ללמדו הכל בטהרה ובטבעיות.¹⁰⁹ יש להוסיף ולהזהיר בכך משום דברי המשנה, "המכנה בעריות משתקין אותו",¹¹⁰ שאסור לערפל פסוקי התורה משום הצניעות יותר מאשר שהתורה מערפלת, ומסביר רבנו חננאל, "וכי

⁹⁹ בראשית מט, ד.

¹⁰⁰ אוצר הגאונים, ירושלים תשמ"ד, מגילה, עמ' 46.

¹⁰¹ חלק א (לעיל הערה 1), עמ' 79.

¹⁰² רמ"מ שניאורסון, אגרות קודש יז, ניו יורק תשס"ג, עמ' סז.

¹⁰³ הר"ד ליאור, שו"ת דבר חברון ג, חברון תשע"ב, סימן רכח.

¹⁰⁴ מרכז המחלוקת היא בבבלי, כתובות לו ע"ב.

¹⁰⁵ לגבי חוסר הדיוק מסיבות חינוכיות, לצניעות ולתיקון המידות, ראו בבלי, בבא מציעא כג ע"ב, "בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנו במלייהו במסכת ובפוריא (=ענייני המטה)...". הרחבתי על כך במאמרי, א' שבת, "שקר חינוכי ותרגילי סימולציה לפי ההלכה", "טללי אורות ג (תשנ"א), עמ' 103-110.

¹⁰⁶ לעיל הערה 103. בדרך דומה הלכו גם ר"י קיל, פרקי הדרכה בהוראת נביאים ראשונים, עמ' מח, וידידי ר"ש

אבינר, חינוך באהבה, בית אל תשס"ה, עמ' 67, ור"י שרלו, <http://tinyurl.com/4ub5acc>.

¹⁰⁷ על פי בבלי, שבת לה ע"ב.

¹⁰⁸ השואל לימד בכיתה ב', את דברי רש"י על בראשית יח, יב, "אחרי בלותי הייתה לי עדנה".

¹⁰⁹ ר"ש אבינר, לעיל הערה 106.

¹¹⁰ בבלי, מגילה כה ע"א.

אתה מברר מילין מה שלא בירר משה רבינו ברוח הקודש?!"¹¹¹ וכן "המתרגם פסוק כצורתו הרי זה בדאי והמוסיף עליו הרי זה מחרף ומגדף"¹¹².
 אם נדייק בדברי חז"ל "הסופר (=מלמד ילדים) מלמד כדרכו"¹¹³, משמעותו אכן ללמד כשאר הפרשיות בתורה, ללא התמקדות מיותרת בפרטים האינטימיים, אך גם ללא אי-דיוקים. כך מסביר הר"ן את הגמרא מדוע משתקין המכנה בעריות, "מפני שהוא מגלה פנים בתורה שלא כהלכה"¹¹⁴. הערפול עשוי להוציא לעז על קדמונו, והילד עלול לטעות ולהבין למשל, שלוט גם עבר על כך ש"התחתן" עם שתי אחיות, או שאדם יכול לשאת אשה כשהוא "שיכור כלוט"¹¹⁵, וכדומה. כך גם לא יתכן לומר שלוט "התחתן" עם בנותיו שקידושין כלל לא תופשים בהן,¹¹⁶ וגם ברור מההקשר של יהודה ותמר שלא מדובר על חתונה. כך אין זה מדויק לומר לילדים שבכל מקום שכתוב "זונה", מדובר באחת ש"מתחתנת" עם אנשים רבים, שהרי קידושין לא תופשים עם יותר מאחד. עלולים על ידי כך להשריש בילד מושגים מוטעים בהלכה שהם גם שקר, ושקשה לעקרם בעתיד.

אפילו בהלכות נדה, מצאנו שכבר התריע על כך הרב עבדיה יוסף, שבדורנו, לאחר שנשכחו רבות מהלכות נדה אצל ההמון, חשוב דווקא ללמדם ברבים.¹¹⁷ הוא מוכיח מכך שהובא בבית יוסף שרבו, ר' יעקב בי רב היה דורש בהלכות אלו בציבור.¹¹⁸ כך הוא מוכיח מהמשנה ש"קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות"¹¹⁹, כהלכות שבת, ציצית ותפילין, ופירש הר"י קארו, "פתחי נדה, נושאם דבר מכווער. אעפ"כ אלו הן גופי הלכות, כלומר עיקרי תורה מצד השכר הגדול הצפון לעוסקים בהם"¹²⁰.

לעומת מה שחושבים רבים שלא מתאים ללמדם ברבים, מביא הרב עבדיה את דברי המדרש,¹²¹ "שחורות כעורב"¹²²... ר' שמואל בר יצחק פתר קריא בפרשיותיה של תורה אע"פ שנראות כאילו הן כעורות ושחורות לאומרן ברבים,¹²³ כגון הלכות זיבה ונגעים, נדה ויולדת, אמר הקב"ה הרי הן עריבות עלי... תדע לך שהוא כן, שהרי פרשת זב וזבה לא נאמרו כאחת אלא זו בפני עצמה וזו בפ"ע, "איש איש כי יהיה זב מבשרו"¹²⁴, "ואשה כי יזוב זב דמה וגו'".¹²⁵

הדרשה כאן מתייחסת לפרשיות הנראות כעורות או שחורות ושהיינו חוששים מ"לאומרן ברבים", מורים חז"ל שיש להתגבר על האינסטינקט הצנוע הטבעי והחיובי ולדרוש בהם ברבים, ודלא כמשמעותו המילולית של "אין דורשין בעריות בשלשה"¹²⁶. הרב עבדיה אף יוצא נגד ה"רבנים הנחבאים אל הכלים" בנושא זה, "וקיימתי בעצמי... במקום שאין אנשים השתדל להיות איש... 'ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש'".¹²⁷ על כך יש להוסיף ש"מהזהירות שלא תרבה להיזהר"¹²⁸.

אמנם לפי זה, אולי יש לדייק שלומדים את ההלכות המעשיות הללו כמו הלכות שבת, למי שהן מעשיות וגופי תורה, ולא עם ילדים קטנים שעבורם התועלת המעשית חסרה, ושמה נשאר ה"סלקא-דעתך", שהדברים אז מכווערים.

ברם, מהמקורות עולה דווקא להיפך. הן מהמשנה באבות (בדומה למסכת קינין שאינה מעשית, כך דיני הנדה אינם מעשיים עבור ילדים, אך מודגש בכל זאת ללמדם), והן מהמדרש (המתייחס

¹¹¹ רבנו חננאל, אוצר הגאונים (לעיל הערה 100), מגילה, עמ' 45. ראו גם ר"מ המאירי, בית הבחירה, ירושלים תשל"ו, מגילה, שם, "שלא להפסיד כוונתה בביאורו". במסכת סופרים (מהדורת ר"מ היגער), ניו יורק תרצ"ז, ט, ט, מדגימים כינוי לעריות שאסור, "בערייתא דאבוי ובערייתא דאימיה", שלא רצה לתרגם "אביך" אלא אומר "אביו".

¹¹² תוספתא, מגילה ד, ג.

¹¹³ לעיל הערה 4, בתוספתא המרכזית של מאמרנו.

¹¹⁴ ר"ן, מגילה דף טז ע"א בדפי הרי"ף.

¹¹⁵ הגדרה הלכתית, ראו למשל ר"א גומבינר, מגן אברהם, אורח חיים, סימן קכח, ה; ר"מ קליין, שו"ת משנה הלכות ה, ניו יורק תשס"ג, סימן ו.

¹¹⁶ רמב"ם, הלכות אישות ד, יב.

¹¹⁷ ר"ע יוסף, הקדמה לטהרת הבית, ירושלים תשמ"ח, עמ' ח.

¹¹⁸ ר"י קארו, בית יוסף, יורה דעה, סוף סימן קצו.

¹¹⁹ משנה, אבות ג, יח.

¹²⁰ ר"י קארו, כסף משנה, הלכות יסודי התורה ד, יג.

¹²¹ הסברו של הר"ע יוסף (לעיל הערה 117), ראו בפירוש מהר"י, ויקרא רבה (לעיל הערה 67), יט, ג.

¹²² שיר השירים ה, יא.

¹²³ השו"ת דברי המשכיל מ' איש שלום (לעיל הערה 5), עמ' 143, שחשב לדייק מכאן להיפך, שמוכח שאין לדרוש בנושא ברבים.

¹²⁴ ויקרא טו, ב.

¹²⁵ ויקרא רבה (לעיל הערה 67), יט, ג, על פי שם, כה. קיימת פרשה המפסיקה בין שתי הפרשיות, ודורשים שזה מראה שאין ברצון ה' "להתפטר" מן הפרשיות הללו, אלא שאף הן ערבות עליו, כביכול.

¹²⁶ משנה, חגיגה ב, א.

¹²⁷ ר"ע יוסף (לעיל הערה 117), עמ' ט, על פי תהלים קיט, מו.

¹²⁸ ר"ב אבן פקודה, חובות הלבבות (תרגום: ר"י אבן תיבון), ירושלים תשכ"ה, הקדמה, עמ' מט.

לפרשיות התורה, שדווקא נלמדות בגיל לימוד המקרא עם הילדים), משתמע שהחשיבות המודגשת מכוונת ללמוד, לפחות באופן כללי, גם עם ילדים. אמנם, הרב עבדיה אינו אומר ללמד עם ילדים אלא ברבים, ויתכן שמסתמך על הנוהג והאינסטינקט הפשוט, אך זה כלל לא מוכרח מהמקורות שהביא.

כרופא נשים המפתח חסיונות

יתרון נוסף של העיסוק בענייני נשים דווקא עם ילדים, הוא הורדת ה"קסם" מהנושא, דווקא על ידי החשיפה לעניין בצדדים טכניים ויבשים לגמרי. העיסוק הזה מחזיר קצת למצב שלפני "ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי ערומים הם",¹²⁹ שהאברים האינטימיים יהיו כידיים ורגליים,¹³⁰ להוריד מהנושא את הצד המסתורי של הערוה.

בדומה לרופא נשים שמפתח "חסיונות" להרהורים מסביב לצדדים הטכניים ואולי המכוערים של גוף האשה, ויש לכך אף השלכות הלכתיות משום שהוא טרוד בעבודתו,¹³¹ יתכן שאף העיסוק בנושא בישיבות יחסן אף אותם מ"להשתגע" בהרהורים כל כך בקלות, דווקא על ידי העיסוק ב"דם ובשפיר ובשליא".¹³² התורה היא תורת חיים, וחשוב להדגיש גם לצעירים, שיש להתייחס לכל נושא במבט תורני, ושאינו נושא, אפילו הגשמי ביותר, שאין לו התייחסות בתורה.¹³³ ברם נציין שנקודה זאת שנויה במחלוקת ופוסקים אחרים סוברים שבנושא העריות, אין להסתמך בוודאות שעיסוק הרופאים מחסנם מהרהורים ושיש לגברים להימנע מלהיות רופאי נשים, ועל הנשים גם להעדיף להיבדק על ידי רופאת נשים.¹³⁴ יתכן לומר סברה דומה שהוא הדין גם לגבי בחורים הלומדים בבית המדרש שמא אין אפטרופוס לעריות.¹³⁵ מצד שני, יתכן להבחין ולאמר שהחמירו יותר ברופאים משום שממש מסתכלים ונוגעים באשה במקומות האינטימיים ביותר, ושאינו להשוות בין זה לבין לימוד סוגיה הלכתית מספר, אפילו ללא תמונות. בכל מקרה, החששות הללו אינן שייכות אצל ילדים קטנים מהסיבות הבאות.

פחות הרהורים ואיסורים אצל קטנים

העיון בפרטי האיסורים של הרהורי עבירה יגלה שרבים מהצדדים כלל לא שייכים לפני גיל ההתבגרות. למשל, אין חשש שהרהור ביום יביא לידי טומאה בלילה, ומותר לילד להתרחץ עם אביו משום שלא מדובר כלל בהרהור עבירה, לפני גיל תשע.¹³⁶ בהתאם, עולה שעדיף מלכתחילה, מבחינה הלכתית-טכנית, ללמוד את הפרשיות הללו דווקא בגיל צעיר.¹³⁷ מבחין גם בעל הצמח צדק, שלעומת קריאת התורה בצבור, הילדים לומדים את הפסוקים עם פירוש רש"י ועם מלמד שידאג שהסוגיות לא יפגעו בהם.¹³⁸ מוסיף האדמו"ר האחרון מחב"ד, שגם רואים בפועל שאין חשש לטוהר מחשבתם של התלמידים, כיוון שלומדים זאת כחלק מלימוד התורה, וקדושת התורה מגינה עליהם.¹³⁹ לסכם, במאתיים שנים האחרונות כבר ראינו שינויים בשיטת החינוך ה"מתקדמת", ואף אלה ש"זגגו" בחזרה, ואף כל השינויים הללו היו שנויים במחלוקת, כולל בנושא הנדון. על כן, ברור שאף לפדגוגים המשכילים והחילונים אין דרך מוסכמת אחת, ועל כן נראה, שאם אין סיבה

¹²⁹ בראשית ג, ז.

¹³⁰ רמב"ן (לעיל הערה 63). אמנם השוו למה שהבאנו בהערה 134.

¹³¹ על פי בבלי, עבודה זרה כ"ב, שמוטר להרביע בעלי חיים משום "בעבדתיה טריד". ראו בהרחבה אצל רצ"ה שפירא, דרכי תשובה, ירושלים תשל"ו, יורה דעה סימן קנז, ח, שמאריך להוכיח מדוע נהגו נשים היתר ללכת לרופאי-נשים גברים, ומוכיח מיורה דעה סימן קפז, שדן אם יש נאמנות לרופאים שאומרים שיש לאשה מכה בצדדי הרחם, "ולא עלה על דעת שום פוסק.. שהאשה אסורה לשאול לרופא ולעמוד לפניו...". משום "שהרופא באומנתו עוסק, אין בזה שום חשש גילוי עריות, וכן מעשים בכל יום ובכל המקומות...".

¹³² על פי בבלי, ברכות, ד ע"א, ובדומה לכך, שם, שבת קנב ע"א, "יתנא אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם והכל רצין אחריה".

¹³³ בכיוון זה נקט בה גם ר"ח אתרוג, ראש ישיבת שבי חברון, בשיחה בישיבה בכ"ו בטבת תשס"ו.

¹³⁴ רי"י עטלינגר, שו"ת בנין ציון א, אלטונה תרכ"ח, סימן עה, מסכים שיש לנשים על מה לסמוך ללכת לרופאי-נשים גברים, אך ממליץ לגברים להתרחק מהמקצוע אלא אם כן אין נשים לעסוק בזה ויש סכנת נפשות. כמו כן, הר"ע יוסף, טהרת הבית הקצר ב (ערך ר"ד יוסף), ירושלים תש"ג, עמ' כז, אוסר מלכתחילה על נשים ללכת לגבר רופא-נשים אלא בשעת הדחק וכשאין רופאה נשים. מנהיג העדה החרדית, רי"י וייס, שו"ת מנחת יצחק ז, ירושלים תש"מ, סימן עג, סובר שרופאי-נשים רבים היום הם גסים ומתכוונים להנאתם. נוסף גם שזה לא נדיר לשמוע בחדשות על רופאי נשים המואשמים במעשים מגוינים, וגם לא נדיר אף בציבור החילוני שאישה תלווה על ידי אחרת בביקורה אצלו.

¹³⁵ לעיל הערה 72.

¹³⁶ רי"י קארו, שלחן ערוך, אבן העזר כב, יא; ר"מ לימא, חלקת מחוקק, שם, כא, ט.

¹³⁷ בבלי, יומא כט ע"א, עבודה זרה, כא ע"א, "ונשמרת מכל דבר רע" (דברים כג, ו), שלא ירהר אדם ביום ויבוא לידי טומאה בלילה"; ראו בהרחבה אצל ידידי ר"ש כ"ץ, קדושים תהיו, ירושלים תש"מ, עמ' 64-69.

¹³⁸ לעיל הערה 51.

¹³⁹ בהמשך הערה 102.

שמכריחה שינוי מהמנהג הקיים, עלינו להישאר בו, בדרך האמצעית, "וכל המשנה ידו על התחתונה"¹⁴⁰.

הנחיות משרד החינוך בחינוך הממלכתי הדתי

בפועל, אינני יודע עד כמה הם מיושמות בפועל, אך ההוראות הרשמיות של משרד החינוך בזרם בתי הספר של הממלכתית-הדתית בהחלט עולות בקנה אחד עם מסקנת המקורות שראינו. הן קובעות כדלהלן:¹⁴¹ "בגן ילדים בוחרת הגננת את הסיפורים שתספר", ואף מדגים שם עורך התכנית "מ רוזנברג, שהגננת יכולה לדלג על סיפורי בנות לוט, או יהודה ותמר."¹⁴²

אך קובעת תכנית הלימודים עיקרון חשוב למחזור הראשון של הוראת התורה בבית הספר, כי "אין מדלגים", "במחזור הראשון יילמדו כל הפרקים ללא יוצא מן הכלל. ההבדל יבוא לידי ביטוי רק ברמת הלמידה."¹⁴³ "ילדים בגיל בית הספר היסודי מזדהים עם גיבורים ולא עם ערכים מופשטים, ולפיכך נקבע כי ספרי החומש ונביאים ראשונים יילמדו ללא דילוגים, וכך יוכל הלומד להתרשם מן הספר בשלמותו, כפי שנמסר לנו על פי המסורה."¹⁴⁴

לעומת בתי הספר הדתיים, ד"ר ל' חובב מצאה שבדומה למה שהעלתה בדיקה בספרות היהודית ונוצרית באנגלית,¹⁴⁵ פרקי העריות נשמטו גם על ידי מרבית היוצרים של הספרות התנכיים לילדים יהודים.¹⁴⁶ אמנם, כבר עמדנו על הבעייתיות האמיתית שעולה מאליה ברגע שמציירים תמונות, שם אפילו בספרות החרדית לילדים עוקפים את הפרשיות הללו, בניגוד למה שנעשה ב"חדר" ובניגוד לתוספתא המפורשת האוסרת דילוג. למשל, ד"ר א' מלחי, מומחית לספרות החרדית לילדים, מדגימה, שבמגילת רות, כל החלק האחרון של המגילה מתואר כך: "ראה בועז הצדיק את גדלותה... ונשא לאשה את רות..."¹⁴⁷, ללא גורן וללא דו-שיח בנושא האישיות. לגבי ספר בראשית, בכלל הספרות החרדית כוללת יותר מדרשים מאשר מקרא. אחרי סיפור המבול והקשת מופיע אברהם אבינו, ללא אזכור פרשת ערוותו של נח, וללא התייחסות ללוט ובנותיו. בספר אחר אחרי נח מופיע נימרוד. לגבי אשת פוטיפר, מתואר כך: "לפוטיפר שר הטבחים היתה אישה רעה... היא ניסתה להכשיל... שיחטא ושלא הצליחה הלשינה עליו לבעלה... וכל כך דיברה בו סרה... החליט להשליכו לבית האסורים."¹⁴⁷

ח. סיכום

¹⁴⁰ בבלי, בבא מציעא עו ע"א.

¹⁴¹ יהושע מנחם רוזנברג, על המקרא ועל הוראתו, ירושלים תשס"ה, 8: 1-29, 2004/5, עמ' 10-11. רוזנברג מונה בשנת תשנ"ב למרכז הצוות למקרא ממ"ד באגף לתכניות לימודים.

¹⁴² שם, עמ' 7.

¹⁴³ תכנית הלימודים במקרא מגן הילדים ועד כיתה י"ב בחינוך הממלכתי הדתי, משרד החינוך והתרבות, האגף לתכניות לימודים, ירושלים תשנ"ג, עמ' 12, סעיף 3.12.

¹⁴⁴ שם, עמ' 9, סעיף 2.6.

¹⁴⁵ P. Schine-Gold, Making the Bible Modern: Children's Bibles and Jewish Education in Twentieth-Century America, Ithaca 2004, p. 190, (התרגום שלי), "משמיטים כל מה שקשור למין, אלימות ושאר התנהגות

שיסבך את התפישה של הדמויות ה'טובות' ". Z. Teicher, American Children Encountering the Bible: Ensuring Engagement Through the American Education System and the Children's Bible", Macalester College, Religious Studies Department, May 2007, pp. 52-53, מצייין שבספרי התנ"ך לילדים, אף כשהשאירו פרקים עם אלימות, הוציאו את הפרקים הלא-צנועים.

¹⁴⁶ ל' חובב, יצירות לילדים וזיקתן למקרא, דרך אפרתה ט-י (תשס"א), עמ' 171. כך מובא גם אצל ר"ח זוננפלד, "השקפת התורה על הוראת הפרשיות העדינות במקרא", תלפיות א (תשמ"ז), עמ' 31-35; ע' אמיתי, הוראת נביאים ראשונים, תל אביב תשנ"ג, עמ' 302. בזמנו, ספר הקיצורים של ביאליק התקבל מיד על ידי הציבור הרחב החילוני

והמשכיל בהתלהבות רבה, והדפיסו חמש (!) מהדורות כבר בשנה הראשונה, U. Ofek, "Childrens Literature", Encyclopedia Judaica, (Eds. M. Berenbaum and F. Skolnik), vol. 4, Jerusalem 2007, p. 618. (לעיל הערה 17), עמ' 41. ראו גם ח' יסעור, "סיפורי התנ"ך כספרות ילדים", מעגלי קריאה: כתב-עת לעיון ולהדרכה בספרות ילדים, 6 (1979), עמ' 29-38; מ' אינהורן-נלקנבאום, "להסיר אבק מספרי": אתי פולק משוחחת עם נאוה סמל על עיבוד לסיפורי המקרא לילדים, נעמת: הירחון לאשה ולמשפחה, אפר' 1984, עמ' 62-63; ל' שנער, "קסמו ובעייתיות של הסיפור התנ"כי", ספרות ילדים ונוער, כ"ד (ב, 1997), עמ' 39-46; ש' דותן, "עקידת יצחק ויונתן: עקידה ורצח ילדים במקרא", יהדות חופשית (1999), עמ' 16-17; ד' פרגון-קדוש, "סיפור לא פשוט: הקניית הסיפור המקראי לגיל הרך", הד הגן, 1 (2005), 70-41; השו"ל לוי, גדול השלם מסכום חלקיו: פגישה עם התנ"ך השלם, הד הגן, 1 (2005), עמ' 78-87.

¹⁴⁷ ד"ר אסתר מלחי, ראש החוג לספרות במכללה בירושלים, כתבה את התזה שלה בנושא ספרות הילדים החרדית שהתפתחה בשנות התש"ל, ומחברת מאמרים רבים בנושא, בתשובה לשאלתי בראיון בג' באלול תשע"ג.

תוספתא מפורשת בנושא, וכן מקורות רבים נוספים (גם אם פחות מפורשים), בנוסף להוראות מבעל הצמח צדק, הנצי"ב, הר"מ פיינשטיין ועוד, מורים פה אחד שאין לדלג פרשיות מטעמי צניעות כשלומדים תנ"ך עם ילדים. הקושיות החזקות ביותר מהמשניות במסכתות מגילה ("מעשה ראובן, נקרא ולא מתרגם") וחגיגה ("אין דורשין בעריות בשלשה"), שלכאורה מצדיקות את דילוג פרשיות העריות, הם למעשה מוכיחים להיפך הגמור. בנוגע לתורה שבעל פה, שם אי אפשר להסתפק במונחים כללים והלימוד דורש יותר פירוט, מצאנו מקורות המצדיקים מיעוט העיסוק בנושאים האינטימיים עם צעירים, ואכן מספר הכתבי-יד מהגניזה מצביעות שעסקו יותר אפילו במשנה מסכת כלים מאשר במסכת נדה.

בין הפדגוגים המודרניים, מצאנו שהתפישות הנכריות אינם מרגישים מחויבות אמיתית לתנ"ך ואין להם בעיה להציגו ואף לציירו בצורה לא מדויקת, וכל שכן להשמיט פרקים שלמים. הם גם כל כך רחוקים מתפישתנו בנושא האינטימיות, שאין לנו מה ללמוד מהם כלל.

אדרבה, יתכן שבעידן של התקשורת האוניברסאלית, הגיע הזמן שאנו, בתור "אור לגוים", נתחיל להשפיע ולשנות את תפישותיהם הצבועות והאנכרוניסטיות בתמימותם. במיוחד שרק דרך לימוד התנ"ך ממש, לא דרך ספרי התנ"ך לילדים בהם לומדים עכשיו, ילמדו העולם להעריך את התפקיד הייחודי של עם ישראל ולתמוך בנו, ובזכותנו על ארץ ישראל.

לגבי הפדגוגים היהודים, קיימים חילוקי דעות בנושא. רבים מה"משכילים" הושפעו מאוד, לפעמים אף במגמתיות מוצהרת, מההשכלה הנכרית, אך לעומתם רבים דווקא מצדיקים את המסורת ללמד את התנ"ך כולו. הרחבנו על ההבדל בין התמימות שמנסים לפתח בחינוך המערבי הקלאסי לעומת המגמות המודרניות שם דווקא מנסים "לחסך" את הילדים בגילוי כמעט-הכול, ובין הדרך האמצעית של התורה.

הראנו שיש בלימוד הפרשיות לפני כניסת היצרים דווקא יתרונות עקרוניים מבחינה חינוכית והלכתית, בנוסף לבעיית היהירות שיש בכל ניסיון "לקצר" ולפרק את החבילה, וכל שכן, שכל מקצר יעשה כדעתו, ויהיו חלילה ל"תורות רבות". מעניין לציין שבחוגים ה"משכילים" שהושפעו בזמנו ממגמת ה"הטהרות" האסטטית של התנ"ך, לא הושפעו כל כך לחזור בהם על ידי מגמת הפתיחות המערבית בשנים האחרונות לאחר "המהפכה המינית", ונשארו במבוכתם מהפרקים המאתגרים. כמו בנושאים רבים, גם בנדון שלנו הפדגוגים היו עושים בחכמה להעדיף את ה"דרך האמצעית" של המסורת, מעל ה"זיגזוג" האופנתי המשתנית חדשים לבקרים.

בחינוך החרדי לרוב מלמדים ללא דילוג הפרשיות הלא-צנועות בתנ"ך, אך בספרות המאירת שלהם מדלגים, אז מוכח שהצירים (יחד עם הגיל הצעיר במיוחד) מהווים חלק מהבעיה. על כן, קל וחומר שהנוצרים, שרק לומדים מתנכ"י ילדים מצוירים ומעובדים לחלוטין, וכאמור, יש להם פחות מחויבות לתנ"ך ויותר הסתייגות מהתחום האינטימי, בודאי שידלגו.

לגבי החינוך הדתי, יתכן לקבל בצורה חלקית את החלוקה של ביאליק, לדלג פרקים לא צנועים כשלומדים סיפורי תנ"ך בגנים, וכל שכן אם נעזרים בספרים מצוירים. אך בהתאם לכל המקורות, בודאי שאין לדלג כשלומדים את התנ"ך עצמו בבתי הספר היסודיים, ובדיוק כפי שנקבע בהוראות משרד החינוך.

מכל הנאמר עולה שאין ספק שעל החינוך הדתי להמשיך במסורת ללמד את כל התנ"ך ללא דילוגים מטעמי צניעות, ולהפיק מכך את התועלות החינוכיות הנצחיות, ובמיוחד המוצדקות היום במידה רבה, גם במבחן הפדגוגיה המודרנית. אף אם מורה מסוימת תתקשה בכך, "כל המשנה ידו על התחתונה"¹⁴⁸.

¹⁴⁸ בבלי, בבא מציעא עו ע"א.